

ПРОФІЛАКТИЧНИЙ ВПЛИВ ШКОЛИ НА ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ПІДЛІТКІВ-ДЕЛІНКВЕНТІВ

У статті розглядаються основні профілактичні заходи, які використовуються в практиці роботи шкільної психологічної служби, класних керівників, вчителів, спрямовані на формування морального виховання підлітків-делінквентів.

Ключові слова: моральне виховання, підлітки-делінквенти, конфлікт, мораль, моральна спрямованість, моральна норма.

У практиці роботи школи трапляються випадки, коли використовувані соціальними педагогами, класними керівниками, вчителями засоби виховного впливу не забезпечують нормального розвитку деяких дітей. Здебільшого це буває тоді, коли вчителі мають справу з підлітками-делінквентами.

Дослідженнями проблем підліткового віку займалися як психологи, педагоги, так і соціальні педагоги, зокрема: М.Фіцула, Е.Погребняк, І.Невський, В.Синьов, О.Панченко, І.Зверева, С. Харченко та інші.

Тому метою нашої статті є висвітлення проблеми становлення профілактичного впливу школи на формування морального виховання підлітків-делінквентів. На шляху профілактики делінквентної поведінки підлітків детермінується мотивація їх вчинків, причетність до соціуму і відповідальність, що в свою чергу зводиться до усвідомлення та засвоєння підлітками-делінквентами моральних норм, прийнятих у суспільстві.

У сучасній педагогічній та психологічній літературі знаходимо характеристику двох груп підлітків-делінквентів, відповідно до причин, що викликають різні відхилення від звичайних норм поведінки. До першої групи належать підлітки-делінквенти, у яких, внаслідок не нормальних умов

їхнього життя в сім'ї, негативного впливу з боку батьків та недоліків у шкільному вихованні, сформувалися більш чи менш сталі звички недисциплінованої поведінки; до другої – підлітки-делінквенти, недисциплінованість яких зумовлюється порушеннями психічного здоров'я, невротами, надмірною імпульсивністю, руховими розладами [1, с. 16].

Поведінка і характер підлітків-делінквентів складаються, як правило, під впливом гострих конфліктів з оточенням. Завчасно не ліквідовані серйозні конфліктні ситуації, у які потрапляє підліток, неминуче відбиваються в його навчанні і поведінці, породжують надзвичайно велику збудливість, затримують розвиток процесів гальмування. Іноді вади характеру і поведінки підлітків бувають пов'язані з природженими властивостями їхньої нервової системи, але в більшості випадків такі вади з'являються в силу несприятливих умов морального життя в сім'ї: сварки батьків, пияцтво, розлучення.

Ефективний стан підлітків-делінквентів як першої, так і другої групи посилюється відсутністю успіхів у основній їхній діяльності – навчанні. В зв'язку з цим у колективі вони посідають невідповідне своєму прагненню місце, їхні стосунки з учителями й однолітками стають емоційно напруженими, все більш загострюються і приводять зрештою до встановлення стереотипних форм поведінки з переважанням агресивності і негативізму [1, с. 18].

Конфлікти підлітка-делінквента зі шкільним оточенням можуть набувати різних форм, але найбільш типовими серед них є: конфлікт з учителем, який не зрозумів учня, образив його, виявив безтактність, грубість, несправедливість; конфлікт з колективом школярів, що виникає тоді, коли з тих чи інших причин, у прихованій чи відкритій формі колектив принижує учня або й бойкотує його; конфлікт з сім'єю, доведений до такого ступеня, коли учень своє негативне ставлення до рідних переносить на взаємини з усіма іншими людьми і, в першу чергу, - з учителями і товаришами.

Загострення стосунків з членами сім'ї, педагогами, товаришами викликає такі реакції підлітка-делінквента, як: намагання утвердити свою особу, свою "гідність" за допомогою блазнювання, зухвалих вчинків; цілковита байдужість до шкільного життя і шукання "друзів" на стороні, серед старших людей з сумнівним моральним обличчям, що спричиняється часом до порушень громадського порядку і злочинних дій.

Покарання, до яких вдається в подібних випадках учитель, класний керівник не дають бажаних наслідків. Більш того: кара часто навіть поглиблює конфлікт. Щоб успішно впливати на підлітків-делінквентів, потрібно передусім знати причини недисциплінованості і робити все можливе для їх усунення. При цьому слід враховувати, що нерідко буває так, коли безпосередня причина делінквентної поведінки вже зникла, але залишила наслідки, які продовжують зумовлювати недисциплінованість підлітка [4, с. 112].

Розглянемо приклад. Батьки одного з учнів восьмого класу вирішили розлучитись. Підготовка до розлучення супроводжувалась взаємними образами, які гостро сприймав хлопець. Він став пропускати уроки, відмовлятися від виконання навчальних завдань. Тим часом батьки порозумілися, не розлучились, у сім'ї встановився лад. Та, незважаючи на це, поведінка хлопця не тільки не змінилася на краще, а навіть погіршала. Він почав тікати з дому, зовсім не з'являвся до школи. Таким чином, причина, що викликала недисциплінованість учня, зникла, але це не привело автоматично до поліпшення його поведінки. Тепер уже потрібно було з'ясувати, чи негативізм учня є лише наслідком втрати поваги до дорослих, чи він викликаний психічними змінами, історичними порушеннями діяльності нервової системи. В першому випадку треба, очевидно, визначити і здійснити певний комплекс педагогічних дій, у другому, - застосувати лікувальні засоби [4, с. 115].

Дійову систему методів і прийомів виховного шляху можна накреслити лише тоді, коли вчитель, класний керівник, соціальний педагог добре знає учня, його батьків, рідних, друзів, моральну атмосферу, в якій він живе, його запити, нахили, інтереси, стан здоров'я та ін. Щоб змінити поведінку підлітка-делінквента, педагоги, класні керівники разом із шкільною психологічною службою обмірковують план індивідуальної профілактичної роботи з ним, маючи на увазі:

- забезпечення підліткові такого місця в колективі, яке б задовольняло його прагнення до спілкування з товаришами;
- створення умов для появи і зміцнення здорових емоцій, пов'язаних з навчанням, суспільно корисною працею, громадським життям;
- роз'яснення морально-етичних норм та виправлення негативних форм поведінки підлітків-делінквентів в позитивні форми поведінки [2, с. 8].

За визначенням філософського словника, мораль – це сукупність норм поведінки людей, що регулюють їх відношення до суспільства, нації, колективу, один до одного, підтримане особистим переконанням, традицією, суспільною думкою. Моральні норми складають основу моральності людини, але повністю її не визначають. Моральність включає моральні погляди, теорії, переконання, почуття, відношення людей, моральну поведінку. Моральні почуття виражають запити, оцінки, відношення, спрямованість духовного розвитку особистості. У результаті формування почуття в системі морального виховання з'являється емоційне відношення до того, що раніше було байдужим. Моральні звички – це корисні для суспільства, стійкі форми поведінки, які стають потребою людини і здійснюються в будь-яких ситуаціях і умовах. Моральна спрямованість – це стійка суспільна позиція особистості, що складається в результаті світоглядної основи, домінуючих мотивів поведінки і проявляється як властивість особистості в різних умовах і обставинах [4, с. 137].

Перевіреним і виправданим практикою способом залучення всіх без винятку дітей і підлітків-делінквентів до активної участі в житті учнівського - класного, а потім і загальношкільного колективу є організація товаришування та виконання громадських доручень. Підлітку-делінквенту, який так чи інакше “випадає із норми”, учитель і колектив спеціально добирають доручення, обережно, тактовно допомагають успішно виконати і з максимальною доброзичливістю оцінюють зроблене. Враховуючи надмірну емоційність ат імпульсивність підлітків-делінквентів, їм слід доручати таку громадську роботу, виконання якої не вимагає тривалого часу, але дає виразні, помітні і важливі для колективу наслідки. Хорошою оцінкою виконаної роботи учнівський колектив висловлює довіру до свого товариша, морально підтримує його, викликає в нього задоволення, спочатку, можливо і мало помітне і бажання ще краще виявити себе. Підозріле і вороже ставлення підлітка-делінквента до колективу змінюється на терпиме, а далі й на позитивне, він поступово навчається поважати думку товаришів у дорожити нею [2, с. 20].

У профілактичній роботі з підлітками-делінквентами виняткову роль відіграє формування в них почуття “завтрашньої радості”, перспектива здобути успіх і саме цим завоювати собі авторитет серед товаришів. Збудження позитивних емоцій А.С. Макаренко вважав запорукою реальних змін у громадській позиції вихованців [5, с. 367].

Підлітки-делінквенти вчаться, як правило, погано, двійка є постійним супутником їхнього шкільного життя. Ця відсутність успіху породжує у надмірно емоційних дітей протест. Переживання ж успіху змінює позицію учня. Відомий радянський фізіолог В.М.Веденський переконливо довів, що успіх у діяльності є потребою людини. Почуття успіху відкриває шлях до самоствердження підлітка-делінквента в колективі, викликає в нього прагнення до цілковитого подолання своїх вад і докорінної зміни своєї поведінки. Але для цього потрібна, крім усього іншого, правильна система

вимог до діяльності підлітка-делінквента. Нервозність та руховий “неспокій”, властивий підліткам-делінквентам, не дозволяє їм ритмічно організовувати свою працю і послідовно виконувати її частинами, а прогалини в знаннях та відсутність навичок правильної організації роботи не дають можливість успішно доводити її до кінця. Тому вчитель розподіляє роботу кожного такого учня на чітко визначені елементи і оцінює спочатку лише ту її частину, яку взято під особливий контроль [2, с. 27].

Варіантів індивідуальних завдань може бути дуже багато, але їх завжди треба добирати з орієнтацією на поступове просування учня вперед і відповідно до цього визначити поетапні контрольні вимоги. Тоді, коли одна із таких вимог виконана учнем, встановлюється спеціальний контроль за реалізацією нової, більше складної вимоги. Виконуючи під керівництвом учителя та при дружній підтримці товаришів і цю вимогу, підліток переконується: варто лише докласти певних зусиль і успіх буде забезпечений. Так поступово в нього формується віра в свої сили, почуття своєї повноцінності. Це приводить врешті і до нормалізації всієї його поведінки в колективі.

Певними особливостями характеризується також роз’яснення підліткам-делінквентам морально-етичних норм, оскільки ці учні, порівняно з іншими, мають більш обмежені знання про мораль і здебільшого перекручено уявляють і тлумачать права поведінки людини.

Враховуючи це, треба проводити з учнями, які в своїй поведінці відхиляються від встановлених норм, додаткові індивідуальні бесіди на морально-етичні теми, брати до уваги негативний життєвий досвід цих учнів, на конкретних прикладах розкривати хибність їхніх уявлень.

Здійснювати всі ці заходи треба, звичайно, з максимальним тактом. Не слід, зокрема, виділяти підлітків-делінквентів у якусь особливу категорію. Творче, цікаве, насичене багатим змістом життя шкільного колективу, тепле, батьківське, чуйне ставлення до дітей, поєднане з твердою вимогливістю до

них, індивідуальний підхід до кожного вихованця, уміле, дохідливе роз'яснення норм моралі, правильна організація праці і дозвілля школярів, залучення їх до активної участі в продуктивній, громадській, суспільно-корисній праці, збудження в учнів переживання своїх успіхів у навчанні та інших видах діяльності, забезпечення єдності виховних впливів школи, сім'ї і громадськості – такі головні умови успішного морального виховання підлітків-делінквентів.

Стаття не претендує на вичерпний і всебічний розгляд складної багатогранної проблеми профілактичного впливу школи на формування морального виховання підлітків-делінквентів. До перспективних напрямів дослідження можна віднести ініціювання особистісного зростання в моральній поведінці підлітків та формування їх позитивних якостей особистості.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кочетов А.И. Специфика воспитания трудных подростков // Воспитание школьников / А.И.Кочетов. - 1998. - № 4. - С.15-21.
2. Конникова Т.Е. Формирование общественно направленной личности школьника как педагогическая проблема //О моральном воспитании школьников / Т.Е.Конникова. - Л.: Изд. ЛГУ, 1999. - С. 3-28.
3. Леонтьев А.М. Проблемы развития психики / А.М.Леонтьев. - М.: Изд. МГУ, 2001. - 575 с.
4. Миньковский Г.М., Халдеев Л.С. Проступок и преступник / Г.М. Миньковский, Л.С.Халдеев.- М.: Юрид. Лит.,1998.- 458 с.
5. Макаренко А.С. Твори: в 7-ми т.-Т.5.-Загальні питання теорії педагогіки / А.С. Макаренко. - К.: Рад. школа,1998. - 484 с.

Богомолова М.Ю.

*ПРОФИЛАКТИЧЕСКОЕ ВЛИЯНИЕ ШКОЛЫ НА ФОРМИРОВАНИЕ
МОРАЛЬНОГО ВОСПИТАНИЯ ПОДРОСТКОВ-ДЕЛИНКВЕНТОВ*

В статье рассматриваются основные профилактические способы, которые используются в практике работы школьной психологической службы, классных руководителей, учителей, направленные на формирование морального воспитания подростков-делинквентов.

Ключевые слова: моральное воспитание, подростки-делинквенты, конфликт, мораль, моральная направленность, моральная норма.

Bogomolova M. U.

*PREVENTIVE INFLUENCE OF THE SCHOOL ON THE FORMATION OF
MORAL EDUCATION OF TEENS-DELINKVENTY*

In the article the main preventive methods, which are used in the practice of school psychological service, class teachers, teachers, aimed at the formation of moral education of teens-delinkventy.

Key words: moral education, teens-delinkventy, conflict, morality, moral orientation, moral norm.